

ODER
FRANKFURT
SŁUBICE

Ohne Grenzen. Bez granic.

(V)erschlossene
Schätze / (Nie)
odkryte skarby

St. Gertraud in Frankfurt (Oder)
Kościół Świętej Gertrudy
we Frankfurcie nad Odrą

ST.-GERTRAUD-KIRCHE

Die St.-Gertraud-Kirche wurde 1878 als neugotische dreischiffige Basilika erbaut. Sie geht auf eine Kapellengründung der Gewandschneider aus dem Jahre 1368 zurück. Ihre heutige Gestalt erhielt sie 1978-1980. Die Ausstattung stammt zum größten Teil aus der 1945 zerstörten und jetzt im Wiederaufbau befindlichen gotischen Stadtpfarrkirche St. Marien. Vorrangig zu nennen sind die drei monumentalen Stücke:

1. der Bronzeleuchter von ca. 1375,
2. die Bronzetaufe von 1376,
3. der Hochaltar von 1489.

Sie zählen zu den bedeutendsten Zeugnissen mittelalterlicher Kunst. Jedes von ihnen stellt einen Höhepunkt seiner Kunstgattung dar. Dazu gehören ferner

4. sechzehn Tafelbilder aus dem 16. Jahrhundert,
5. das spätgotische Holzrelief.

KOŚCIÓŁ ŚWIĘTEJ GERTRUDY

Kościół Świętej Gertrudy został zbudowany w 1878 roku jako neogotycka bazylika trzynawowa. Jego historia sięga jednak roku 1368, w którym powstała kaplica kupców sukiennych. Obecną formę kościół przybrał w latach 1978-1980. Większość wyposażenia pochodzi z frankfurckiego kościoła Mariackiego, zniszczonego w roku 1945 i znajdującego się obecnie w odbudowie.

W pierwszym rzędzie należy wymienić trzy monumentalne obiekty:

1. lichtarz z brązu, pochodzący z ok. 1375 roku,
2. chrzcielnicę z brązu z 1376 roku oraz
3. główny ołtarz z 1489 roku.

Należą one do najcenniejszych świadectw sztuki średnio-wiecznej. Każdy z nich stanowi szczytowe osiągnięcie artystyczne w swojej kategorii. W kościele można obejrzeć także inne zabytki:

4. szesnaście obrazów tablicowych z XVI wieku oraz
5. późnogotycką płaskorzeźbę drewnianą.

DER BRONZELEUCHTER VON CA. 1375

Die christliche Gemeinde sieht seit alters im siebenarmigen Leuchter ein Symbol für die 7 Gaben des Geistes. In unserem siebenflammigen Kandelaber hat er eine einmalige Lösung gefunden – zwei gewellte Arme. Unter den erhaltenen monumentalen Leuchtern des Mittelalters zeichnet er sich durch die ungewöhnliche Form und den reichen Figureschmuck aus. Es gibt kein in Typ und Dekor vergleichbares Beispiel. Von den 7 Gaben des Geistes heißt es beim Propheten Jesaja Kapitel 11,1:

„Es wird ein Reis aufgehen aus dem Stamme Isaaks und ein Zweig aus seiner Wurzel wird Frucht bringen. Auf ihm wird ruhen der Geist des Herren, der Geist der Weisheit und des Verstandes, der Geist des Rates und der Stärke, der Geist der Erkenntnis und Furcht des Herrn.“

In dem bekannten Weihnachtslied wird diese Stelle aus dem Alten Testament aufgegriffen:

„Es ist ein Ros' entsprungen aus einer Wurzel zart...
Das Blümelein...
davon Jesaja sagt, hat uns gebracht...
Marie, die reine Magd...
sie hat ein Kind geboren, welches uns selig macht“.

Der Spross aus der Wurzel Isaia (Jesse) ist Jesus Christus. So erzählt der Künstler die Geschichte von Jesus von der Ankündigung seiner Geburt bis zu dem Tag, da seine Jünger zu Pfingsten die Gaben des Geistes empfangen.

LICHTARZ Z BRĄZU (OK. 1375 R.)

Siedmioramienny lichtarz jest dla chrześcijan od wieków symbolem siedmiu darów Ducha Świętego. W kandelabrze znajdującym się w kościele św. Gertrudy zastosowano wyjątkowe rozwiązanie w postaci dwóch wygiętych, jakby falujących, ramion. Od innych zachowanych monumentalnych średniowiecznych lichtarzy różni się on niezwykle formą i bogatym zdobnictwem. Nieznany jest żaden inny obiekt o porównywalnej formie i dekoracji. Prorok Izajasz mówił o siedmiu darach Ducha Świętego:

„I wyrosnie różdżka z pnia Jessego, wypuści odrośl z jego korzeni. I spocznie na niej Duch Pański, duch mądrości i rozumu, duch rady i męstwa, duch wiedzy i bojaźni Pańskiej.“
(Iz 11, 1-2 BT)

Do tego fragmentu Starego Testamentu nawiązują słowa znanej kolędy niemieckiej:

„Cudowna różdżka wzrosła, gałązka bardzo mdła (...)
Ten kwiatek, co zachwyca,
Izajasz wieścił rad,
a Maria go, Dziewica,
wydała na ten świat.“ (tłum. Paweł Sikora)

Latoroślą z korzenia Izajasza (Jessego) jest Jezus Chrystus. Artysta, który stworzył lichtarz, opowiada historię Jezusa od zwiastowania jego narodzin aż do dnia Pięćdziesiątnicy, w którym jego uczniowie otrzymali dary Ducha Świętego.

DIE BRONZETAUFE VON 1376

zeichnet sich durch ihre ungewöhnliche Form aus. Das Becken ist sechseckig und wird von den Evangelisten-Symbolen getragen (Engel = Matthäus, der noch zweimal wiederholt wird, Löwe = Markus, Stier = Lukas, Adler = Johannes). Die hohe Haube besteht aus einer sich nach oben verjüngenden sechseckigen Pyramide. Becken und Haube haben eine Höhe von über 4 Metern. Beide Teile sind mit reichstem Reliefschmuck überzogen. Von unten nach oben auf die Haube übergehend lassen sich in zwei Streifen Szenen aus dem Alten Testament und in vier Streifen Geschichten aus dem Neuen Testament ablesen. Die Bilderreihe beginnt mit der Erschaffung von Eva und endet unter einem Baldachin mit der Krönung der Maria durch ihren Sohn Jesus Christus.

An den Ecken des Kessels sind noch Ecclesia und Synagoge, Engel und Teufel, kluge und törichte Jungfrauen angeordnet. An denen der Haube stehen jeweils drei Figuren auf niedrigen Podesten: Könige, Heilige und Märtyrer. Am unteren Rand der Haube lesen wir eine lateinische Inschrift. Übersetzt lautet sie: Im Jahre des Herrn 1376 wurde diese Taufe von Meister Arnoldus vollendet, dessen Seele der Herr selig und glücklich mache. Schon die ältesten Schriftquellen des 16. Jahrhunderts erwähnen und rühmen das damals reich vergoldete Werk. Neben der Bronzefünfte der Rostocker Marien-Kirche aus dem Jahre 1290 ist dies das bedeutendste Beispiel einer mittelalterlichen Taufe in Norddeutschland. Sie zählt zu den reichsten und originellsten monumentalen Bronzewerken aus gotischer Zeit überhaupt.

CHRZCIELNICA Z BRĄZU (1376 R.)

wyróżnia się swoją nietypową formą. Sześcioboczna misa chrzcielna opiera się o figury-symboly Ewangelistów (występujący trzykrotnie anioł – Mateusz, lew – Marek, byk – Łukasz, orzeł – Jan). Wysoka pokrywa ma kształt zwężającej się ku górze sześciobocznej piramidy. Obydwie części chrzcielnicy, bogato zdobione płaskorzeźbami, mają łącznie cztery metry wysokości. Na chrzcielnicy przedstawione są sceny z Biblii, które można „czytać” od dołu do góry: w dwóch liniach są to sceny ze Starego, a w czterech liniach – z Nowego Testamentu. Historia zaczyna się od stworzenia Ewy, a kończy koronacją Marii przez Jezusa Chrystusa.

Na rogach misy chrzcielnej przedstawione są też Eklezja i Synagoga, Anioł i Diabeł oraz Panny Mądre i Panny Głupie. Na pokrywie umieszczone są natomiast na niskich podstawach reliefy trzyosobowych grup postaci: Królów, Świętych i Męczenników. Na dolnym brzegu misy chrzcielnej widoczny jest łaciński napis: „W roku pańskim 1376 ukończył tę chrzcielnicę mistrz Arnold, którego duszę niech Pan błogosławi i wypełni szczęściem”. Już w najstarszych zachowanych źródłach pisanych z XVI wieku wymieniano i podziwiano to ówczesnie bogato złożone dzieło. Jest to, obok pochodzącej z 1290 roku brązowej chrzcielnicy kościoła Mariackiego w Rostock, najważniejszy tego typu obiekt średniowieczny w północnych Niemczech. Należy on do najbogatszych i najbardziej oryginalnych przykładów monumentalnych brązowych dzieł gotyckich.

DER HOCHALTAR VON 1489

Der Hochaltar ist ein dreifacher Wandelaltar und stammt aus dem letzten Viertel des 15. Jahrhunderts. Eine kleine Tafel, die sich noch im 19. Jahrhundert an der Rückseite des Altars befand, trug die Jahreszahl 1489. In jener Zeit entstanden die berühmtesten spätgotischen Schnitzaltäre, z.B. der Krakauer Altar des Veit Stoß (1477 – 1489), der Wolfgangaltar von Michael Pacher (1471 – 1481). Der Stil der Schnitzfiguren und der Bilder weist auf Meister hin, die aus süddeutscher Tradition kommen.

Der Schrein steht auf einer Predella, mit einem Maßwerkeinsatz in Stufenform. Er diente früher zum Aufstellen von Reliquien. Unser Altar zeichnet sich vor allem durch den Reichtum und die Qualität des Schnitzwerkes aus. Früher vervollständigte ein hochaufragendes Gesprenge seinen Aufbau. Im nördlichen Deutschland zählt er zu den größten erhaltenen Altären. Seine Skulpturen halten durchaus einen Vergleich mit den großen süddeutschen Altären stand.

Im geöffneten Altar (1, Wandlung, Festtagsseite), steht Maria in Lebensgröße als Mondsichelmadonna zwischen dem heiligen Adalbert aus Prag und der heiligen Hedwig von Schlesien, den Patronen des Bistums Lebus. Zwischen ihnen sind in vier Reihen übereinander als kleinere Figuren die zwölf Apostel angeordnet. Der gesamte Schrein mit seinen Figuren ist reich vergoldet.

Die beiden Flügel zeigen auf Goldgrund gemalt, Szenen aus dem Marienleben: die Ankündigung der Geburt Jesu; Begegnung von Maria und Elisabeth, der Mutter Johannes des Täufers; die Anbetung des Christkinds und die Anbetung der heiligen drei Könige.

Die 2. Wandlung (Sonntagsseite): Jesu Gebet in Gethsemane, seine Gefangennahme, Verhör vor dem Hohen Priester und vor Pilatus, Geißelung, Dornenkrönung, Ecce homo, Handwaschung des Pilatus. Auch hier dominiert der Goldgrund

Die 3. Wandlung (Werktagsseite, in Frankfurt die Karfreitagsseite): Christus am Kreuz, Kreuzabnahme, Grablegung, Christus in der Vorhölle. Diese Szenen spielen in einer Landschaft mit weitem Hintergrund. Zwei Standflügel mit weiteren vier Bildtafeln sind seit der Renovierung der St.-Marien-Kirche im Jahre 1830 verloren. Die Passionsbilder sind nach Kupferstichen von Martin Schongauer und Israhel van Meckenem mit leichten Veränderungen gemalt. Auf der Rückseite des Schreins ist aus etwas späterer Zeit, auf rauem Holz gemalt, zwischen Rankenwerk der Zimmermann Josef mit dem Jesusknaben an der Hand zu sehen.

ÓLTARZ GŁÓWNY (1489)

Ten ołtarz skrzydłowy pochodzi z ostatniego ćwierćwiecza XV wieku. Na małej tabliczce, która jeszcze w XIX wieku znajdowała się na tylnej stronie ołtarza, widniała data 1489. W tym okresie powstały najsłynniejsze późnogotyckie ołtarze rzeźbione, np. krakowski ołtarz Wita Stwosza (1477–1489) oraz ołtarz dłuta Michaela Pachera w kościele św. Wolfganga w Austrii (1471–1481). Po stylu rzeźby i malarstwa można wnioskować, że twórcy ołtarza związani byli z tradycją południowych Niemiec.

Główna część ołtarza umieszczona jest na podstawie z ażurowym zdobieniem maswerkowym o schodkowej formie. Służyła ona wcześniej wystawianiu relikwii. Nasz ołtarz wyróżnia się przede wszystkim bogactwem i jakością rzeźby. Kiedyś zdobiły go dodatkowo strzeliste zwieńczenia. Zalicza się on do największych zachowanych ołtarzy północnych Niemiec, a jego rzeźby można porównywać z potężnymi ołtarzami w Niemczech południowych.

W środkowej części otwartego ołtarza (odsłona pierwsza – świąteczna) można podziwiać naturalnej wielkości figurę Marii na sierpie księżycy, umieszczoną między świętym Wojciechem i świętą Jadwigą Śląską, patronami biskupstwa lubuskiego. Pomiedzy nimi znajdują się, ustawione pionowo w czterech rzędach, mniejsze rzeźby przedstawiające dwunastu Apostołów. Wszystkie te postaci i cały ołtarz są bogato złoczone.

Na lewym i prawym skrzydle namalowane są na złotym tle sceny z życia Marii: Zwiastowanie, Nawiedzenie świętej Elżbiety przez Marię, Adoracja Dzieciątka i Pokłon Trzech Króli.

Druga odłona (niedzielna): Modlitwa w Ogrójcu, Pojmanie, Sąd nad Chrystusem, Biczowanie, Koronowanie cierniem, Ecce homo, Piłat umywa ręce. W tych obrazach także dominuje złote tło.

Odłona trzecia (powszednia, we Frankfurcie wielkopiątkowa): Chrystus na krzyżu, Zdjęcie z krzyża, Złożenie do grobu, Zejście do Otchłani. Te sceny przedstawione są na tle rozległego pejzażu. Dwa skrzydła nieruchome z dalszymi obrazami tablicowymi zaginęły w czasie renowacji kościoła Mariackiego w 1830 roku.

Sceny Pasji wzorowane są na miedziorytach Martina Schongauera i Israhela von Meckenem.

Na tylnej ścianie ołtarza znajduje się, pochodzący z późniejszego okresu, namalowany na surowym drewnie wizerunek Józefa-Cieśli z kilkuletnim Jezusem, ozdobiony motywami roślinnymi.

DIE TAFELBILDER AUS DEM 16. JAHRHUNDERT

Bei den Tafelbildern handelt es sich vorwiegend um auf Holz gemalte großformatige Gemälde, die als Epitaphien dem Andenken verstorbener Patrizier gewidmet sind. Hervorgehoben seien u.a.

- eine Dogmenallegorie: Gesetz und Evangelium nach Lucas Cranach d. J. im Typ der Prager Fassung von 1554
- ein Rosenkranzbild, um 1535, das dem Meister des Hildesheimer Johannesaltars zugeschrieben wird
- eine bekrönte Madonna mit Kind als Halbfigur auf Goldgrund, um 1430 („Schöne Madonna“)
- Gemälde auf Leinwand von dem Berliner Hofkünstler Michael Ribestein: Auferweckung des Jünglings von Nain, 1555.

Neben biblischen Bildmotiven sind auf vielen Tafeln die Stifter und ihre Familien selbst dargestellt und durch Wappen und Inschriften kenntlich gemacht. Als bürgerliche Stiftungen bekannter Frankfurter Familien des 16. Jahrhunderts kommt ihnen größte stadtgeschichtliche Bedeutung zu. Darüber hinaus sind es auch kunstgeschichtliche Werke von großem Rang.

OBRAZY TABLICOWE (XVI W.)

Obrazy te to w większości wielkoformatowe malowidła na drewnie, służące jako epitafia dla zmarłych członków patrycjatu. Na szczególną uwagę zasługują m.in.:

- alegoria Prawa i Ewangelii, według Lucasa Cranacha Młodszeo, w wersji praskiej z 1554 roku,
- Różaniec, ok. 1535 r., przypisywany autorowi ołtarza św. Jana z kościoła w Hildesheim,
- Madonna w koronie z Dzieciątkiem, półpostać na złotym tle, ok. 1430 r. („Piękna Madonna“)
- Wskreszenie młodzieńca z Nain, 1555 r., malowidło na płótnie berlińskiego artysty nadwornego Michała Ribesteina

Na wielu tablicach przedstawieni są także fundatorzy ze swoimi rodzinami, ich herby i inskrypcje. Fundatorami byli często przedstawiciele znanych frankfurckich rodzin mieszczańskich, przez co obrazy te są szczególnie istotne dla historii miasta. Są one ponadto ważnymi dziełami sztuki.

DAS SPÄTGOTISCHE HOLZRELIEF

Das Holzrelief des ungläubigen Thomas stammt aus der alten St.-Gertraud-Kirche. Es ist ein Werk aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts. Ursprünglich könnte es einmal der Mittelteil eines Flügelaltars gewesen sein. Es liegt auch die Vermutung nahe, dass es aus dem ehemaligen Karthäuserkloster stammt. Denn zu Füßen der Gruppe um Jesus kniet, etwas kleiner als die übrigen Figuren, vielleicht der Stifter, ein betender Karthäusermönch.

PÓŻNOGOTYCKA PŁASKORZEŻBA DREWNIANA

Płaskorzeźba przedstawiająca niewiernego Tomasza pochodzi z dawnego kościoła św. Gertrudy. Jest to dzieło z początku XVI wieku, które początkowo mogło stanowić środkową część ołtarza skrzydłowego. Można też przypuszczać, że pochodzi ono z byłego klasztoru kartuzów. Przemawia za tym fakt, że na płaskorzeźbie przedstawiona jest w prawym dolnym rogu nieco mniejsza od pozostałych osób postać klęczącego, modlącego się mnicha, być może fundatora.

Impressum:

Stadt Frankfurt (Oder), Der Oberbürgermeister
 Marktplatz 1, 15230 Frankfurt (Oder)
 Nadburmistrz Frankfurtu nad Odrą
 Marktplatz 1, 15230 Frankfurt nad Odrą

Autor / Tekst: Wolfgang Töppen
 Projektmanagement / Koordynacja projektu: Dr. Alexandra Kankleit
 Übersetzung / Tłumaczenie: Małgorzata Murao
 Fotos / Zdjęcia: Joanna Kosowska (2, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14)
 Wolfgang Gülcker (Titel, 3, 4, 5, 6, 10), Alexandra Kankleit (1)
 Grafikdesign / Projekt graficzny: Giraffe Werbeagentur

Kontakt:

Evangelische Kirchengemeinde Frankfurt (Oder)-Lebus
 Gertraudenplatz 6, 15230 Frankfurt (Oder)
 Parafia Ewangelicka we Frankfurcie nad Odrą i w Lebus
 Gertraudenplatz 6, 15230 Frankfurt nad Odrą

Telefon: (00 49 335) 387 280 10
www.evangelische-kirche-ffo.de

Dieses Faltblatt ist ein Ergebnis des SPF-Projekts „Offene Grenzen – (V)erschlossene Orte in Frankfurt (Oder) und Słubice“.
 Ta broszura jest wynikiem projektu SPF „Otwarte granice – (nie)otwarte miejsca we Frankfurcie nad Odrą i Słubicach“.

Grenzen überwinden durch gemeinsame Investition in die Zukunft.
 Pokonywać granice poprzez wspólne inwestowanie w przyszłość.